

ЗМІСТ

Пролог. Наші дні	11
Зруйнована (1945 р.).....	19
Вестен.....	20
Пекло.....	27
Остен	30
Нуль — число повторюване.....	35
Про батьків і батьківщину	38
Двигун пам'яті.....	43
Розділена (1961—1979 рр.).....	49
Комендантська година.....	50
Кілька Європ	61
Ось ми де.....	69
Калейдогобелен	74
«Гамлет» і «Жовтий підводний човен».....	80
Рим	91
Захід за часів «холодної війни»	105
Фрідріхштрассе, східна частина.....	117
На підйомі (1980—1989 рр.)	131
Битва за свободу	132
1984.....	147
1968-ники і пост-1968-ники	157
Анджело Готті	173
Британський «Спектейтор»	185
Поворот на краще.....	195
Йоахім	211
Падіння муру.....	215

Тріумфаторка(1990—2007 рр.)	223
Світ після падіння Берлінського муру	224
Розширення Заходу.....	231
Інтеграція та дезінтеграція	239
Добрий князь Вацлав.....	244
І знову геноцид	257
Рибна юшка.....	274
Свобода та невдоволення нею.....	282
Одна валюта, що зв'яже їх усіх.....	293
Від 9/11 до 9/11	305
Мусульмани в Європі	313
Класна Британія	324
Гординя.....	341
Нерішуча (2008—2022 рр.)	349
Цвейг і поворот донизу	350
Криза євро	354
Зіткнення імперій.....	365
«Шарлі Ебдо».....	378
«Загарбники».....	387
Брекзит	395
Руйнування.....	417
Нова залізна завіса	436
Війна в Україні.....	454
Дельфи	473
Епілог. На нормандському узбережжі.....	489
Слово від автора.....	496
Показчик	499

Філософія підказує нам істину: життя слід пізнавати в зворотньому напрямі. Але тоді забувається інший принцип — що жити його потрібно, ідучи вперед».

Серен К'єркегор¹, «Щоденник»

---

¹ *Серен К'єркегор (1813—1855) — данський філософ і теолог, основоположник екзистенціалізму; суттєво вплинув на філософію, теологію та західну культуру ХХ ст. Тут і далі — примітки перекладача, якщо не зазначено інше.*

ПРОЛОГ. НАШІ ДНІ

У маленькій вітальні, посеред незнайомих запахів диму сигарет «Голваз» та міцної чорної кави, я сиджу в гостях у французької родини та дивлюся на маленький чорно-білий екран телевізора. Мені чотирнадцять років; я приїхав сюди за програмою шкільних обмінів і допомагаю перекладати. «*Armstrong il dit: un petit pas pour moi, un grand pas pour l'humanité!*»¹ Незабаром темний силует у скафандрі, легко підстрибуючи, починає рухатися поверхнею Місяця — ця сцена була мені добре знайома з книги «Дослідники на Місяці» із серії «Пригоди Тентена»².

Тепер уже складно згадати, чи 1969 року англійський школяр вважав континентальну Європу справді віддаленою. Я б не сказав, що Франція здавалася такою ж далекою, як Місяць, але в ній було все те, що англійці традиційно вкладають у слово «чужинський»: там споживають жаб, ганяють на скутерах і безперервно займаються сексом. Хай там що, але воду не пийте. Аби дістатися містечка Ла-Рошель на узбережжі

---

¹ Армстронг говорить: «Це маленький крок для людини, величезний стрибок для людства!» (франц.).

² Ідеться про популярну серію коміксів «Пригоди Тентена» бельгійського художника і журналіста Ерже (справжнє ім'я — Жорж Проспер Ремі). Тентен — вигаданий головний персонаж цих коміксів (публікувалися впродовж 1929—1976 рр.); це — молодий, розумний, спритний, добрий та сміливий бельгійський журналіст, який постійно бореться зі злом. У 17-му томі «Пригод» (у французькому оригіналі має назву «Ми пройшлися Місяцем»), опублікованому в 1952—53 рр., Тентен разом із друзями та песиком опиняється на борту першого земного космічного корабля, що прилетів на Місяць.

Атлантичного океану, слід без кінця-краю їхати автобусом, метро, потягом, поромом (де вас добряче нудитиме від морської хвороби), потягом і знову автобусом.

На кордоні мій новенький темно-синій британський паспорт у жорсткій обкладинці уважно оглянули й поставили штамп. У кишені я нервово намацав кілька хрустких величезних купюр французьких франків. Зателефонувати додому було складною процедурою, що передбачала боротьбу з оператором по тріскучому стаціонарному телефону поганою французькою («Peut on reverser les charges?»)¹.

Через двадцять років на мітингу дисидентів у Будапешті я підписував примірники угорськомовного видання своїх есеїв про Центральну Європу. То був 1989-й — рік справжніх чудес. Свобода та Європа — два найближчі моєму серцю політичні поняття, крокували вперед рука в руку, під музику Дев'ятої симфонії Бетховена, проголошуючи мирну революцію, що розгорне новий розділ європейської та світової історії. Жодна частина континенту вже не здавалася мені «чужинською». Живучи парадоксальним уявленням — «бути сучасним європейцем», я перебував за кордоном, але почувався як удома.

По суті, настільки вдома, що один із моїх угорських друзів на зворотному шляху теплими, розбурханими вулицями Будапешту вигукнув: «Ви, мабуть, нащадок Шалома Аша!²».

— Ні, — трохи здивовано відповів я.

— Тоді чому вас так цікавить Центральна Європа?

Наче для емоційної причетності до іншої частини Європи потрібне якесь генетичне пояснення.

---

¹ «Чи можна повернути гроші?» (франц.).

² Шалом Аш (1880—1957) — єврейський письменник, писав мовою їдиш. У 1914 р. переїхав до США, де провів решту життя.

Наша ідентичність визначається наперед, але водночас і формується. Ми не вибираємо батьків, але можемо обрати, ким стати. «Узагалі я китаєць», — написав Франц Кафка¹ у листівці своїй нареченій. Коли говорю «узагалі я центральноевропейець», то не стверджую буквально, що мій рід походить від центральноевропейського письменника-єврея Аша, а заявляю про спорідненість, яку обрав для себе сам.

Оскільки місцем мого народження є Вімблдон (Англія), то я, поза сумнівом, народився в Європі, а отже, у тому первісному сенсі, є європейцем. Картографи, починаючи ще з Ератосфена² приблизно 2200 років тому, завжди відносили Британію до Європи — регіону, який протиставлявся Азії та Африці за ментальністю. А це, мабуть, можна назвати найдавнішим критерієм поділу світу. Із часу появи географічного поняття Європи, наші острови, форма яких нагадує трикутник, завжди були її частиною. Проте я не «народився європейцем» у глибшому значенні цих слів, тобто мене не виховували як європейця.

Лише одного разу моя мати назвала себе європейкою, коли згадувала про юність в Індії (тоді британській колонії), де народилася в сім'ї члена колоніальної адміністрації. «Як європейцям, — сказала вона мені, із задоволенням згадуючи кілька романтичних місяців у молодості, проведених у Нью-Делі наприкінці Другої світової війни, — нам дозволяли рановранці їздити верхи на коні». В Індії англійці називали себе європейцями. Лише вдома вони все ще люблять заперечувати

---

¹ Франц Кафка (1883—1924) — один із найвидатніших німецькомовних письменників, твори якого просякнуті абсурдом і страхом перед зовнішнім світом та викликають у читачів почуття тривоги.

² Ератосфен (бл. 275—194 р. до н.е.) — давньогрецький науковець і письменник. Займався філологією, філософією, хронологією, математикою, астрономією, геодезією, географією, писав вірші та музику.

цю істину, що здається самоочевидною для будь-кого, хто дивиться на них із Вашингтону, Пекіну, Сибіру чи Тасманії.

Я ніколи не чув, щоб батько називав себе європейцем, попри те, що він брав участь у висадці союзників на узбережжі Нормандії в першій хвилі британських військ, а потім воював у складі визвольних армій по всій Північній Європі. Аж поки, украй виснажений, але без особливих пригод, зустрів День перемоги в Європі у танку десь на північно-німецькій рівнині. Кажуть, що Гарольд Макміллан, один із татових улюблених прем'єр-міністрів від консервативної партії, розповідав про легендарного президента Франції Шарля де Голля¹ таке: «він промовляв “Європа”, а мав на увазі Францію». Але це стосувалося й такого штибу англійців, як мій батько. Говорячи про Європу, вони мали на увазі передусім Францію — протягом принаймні шести століть, відколи Столітня війна² сформувала національну ідентичність Франції та Англії як суперників.

Для мого батька Європа була безумовно чужинською, а створення Європейського Союзу здавалося одним із тих «підступних трюків», що на них закликає не пійматися національний гімн патріотичних британців. Якось на Різдво я подарував йому великий шоколадний євро, і тато відразу ж його з'їв, скрегочучи зубами від показового захоплення. Усе життя він був активним прихильником консерваторів, але у старості ненадовго, на мій жах, перейшов до ЮКІП —

---

¹ Шарль де Голль (1890—1970) — французький державний, військовий і політичний діяч. Перший президент П'ятої республіки у Франції; професійний військовий, генерал.

² Столітня війна — військово-політичний конфлікт між Королівством Англія та Королівством Франція, який тривав (із перервами) від 1337 до 1453 р. Причиною війни стали прагнення Англії повернути собі території на континенті, що раніше належали англійським королям, та претензії англійців на французький престол.